

УНИВЕРЗИТЕТ „СВ. КИРИЛ И МЕТОДИЈ“
ЈНУ ИНСТИТУТ ЗА МАКЕДОНСКИ ЈАЗИК
„КРСТЕ МИСИРКОВ“ – СКОПЈЕ
ул. „Григор Прличев“, бр. 5, 1000 Скопје, Р Македонија
Централа: +389 2 3114 733 телефон/факс.: +389 2 3 222 225
Електронска адреса: kontakt@imj.ukim.edu.mk
Веб-страница: www.imj.ukim.edu.mk

МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК – ИЗВОР НА ФИЛОЛОШКИ И НА КУЛТУРОЛОШКИ ИСТРАЖУВАЊА

Скопје, 2020

Редакција

д-р Елена Јованова-Грујовска, н. сов./ред. проф. (директор на Институтот)

д-р Лидија Тантуровска, н. сов./ред. проф. (претседател на Одборот)

д-р Катица Трајкова, н. сов./ред. проф. (секретар)

д-р Мери Цубалевска, н. сов./ред. проф.

д-р Елена Стоевска-Денчова, н. сов./ред. проф.

д-р Лилјана Макаријоска, н. сов./ред. проф.

д-р Веселинка Лаброска, н. сов./ред. проф.

д-р Мери Јосифоска, в. н. сор./вонр. проф.

д-р Снежана Петрова-Џамбазова, в. н. сор./вонр. проф.

акад. Јан Соколовски (Вроцлав)

д-р Бранко Тошовиќ (Грац)

д-р Емине Инанир (Истанбул)

д-р Вера Смоле (Љубљана)

д-р Жарко Бошњаковиќ (Нови Сад)

д-р Наталија Бороникова (Перм)

д-р Ален Калајџија (Сараево)

д-р Станислав Станковиќ (Косовска Митровица)

д-р Борјана Прошев-Оливер (Загреб)

Зборник на трудови од Меѓународната научна конференција „Македонскиот јазик – извор на филолошки и на културолошки истражувања“, одржана на 13 и на 14 ноември 2019 година во рамките на Отворените денови на Институтот за македонски јазик „Крсте Мисирков“ – Скопје

CIP - Каталогизација во публикација

Национална и универзитетска библиотека „Св. Климент Охридски“, Скопје

811.163.3(082)

МЕЃУНАРОДНА научна конференција "Македонскиот јазик - извор на филолошки и на културолошки истражувања" (2019 ; [Скопје])

Македонскиот јазик - извор на филолошки и на културолошки истражувања : [зборник на трудови] / Меѓународна научна конференција "Македонскиот јазик - извор на филолошки и на културолошки истражувања" (13 и 14 ноември 2019 година) ; [главен и одговорен уредник Лидија Тантуровска]. - Скопје : Институт за македонски јазик "Крсте Мисирков", 2020. - 402 стр. : илустр. ; 24 см

Фусноти кон текстот. - Summary. - Библиографија кон трудовите

ISBN 978-608-220-069-9

а) Македонски јазик -- Зборници

COBISS.MK-ID 52167173

© Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“ – Скопје, 2020

Сите права за ова издание се заштитени со закон. Забрането е копирање, умножување и објавување делови или на целото издание во печатените и во електронските средства за јавно информирање, или друг вид јавна употреба или изведба, без согласност на авторот или на издавачот.

МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК – ИЗВОР НА ФИЛОЛОШКИ
И НА КУЛТУРОЛОШКИ ИСТРАЖУВАЊА

Меѓународна научна конференција
„Македонскиот јазик – извор на филолошки
и на културолошки истражувања“
(13 и 14 ноември 2019 година)

Скопје, 2020

СОДРЖИНА

Борче Арсов	
ПРЕГЛЕД НА НАЈЧЕСТИТЕ ГЛАГОЛСКИ ФОРМИ ЗА ИЗРАЗУВАЊЕ НА МИНАТОСТА ВО ПРВИТЕ ПРЕВОДИ НА НОВИОТ ЗАВЕТ НА СОВРЕМЕН МАКЕДОНСКИ ЈАЗИК НАПИШАНИ СО ГРЧКО ПИСМО.....	11
Мар’јана Барчук-Галик	
КОНЦЕПТ “ВБОЛВАЉНИК” У СЛОВ’ЈАНСКИХ МОВАХ: ПОРОВНЯЉНО-ТИПОЛОГЧНИЙ АСПЕКТ	25
Родна Величковска	
МУЗИЧКИОТ ЈАЗИК НА ЕДЕН ОД БАЛАДНИТЕ МОТИВИ ВО МАКЕДОНСКОТО ТРАДИЦИОНАЛНО НАРОДНО ПЕЕЊЕ.....	39
Снежана Велковска	
ОНОМАТОПЕЈАТА И ФРАЗЕОЛОГИЈАТА.....	53
Бранислав Геразов, Веселинка Лаброска, Ирена Савицка	
ИЗРАЗУВАЊЕ НА ЛИНГВИСТИЧКИТЕ ФУНКЦИИ ПРЕКУ ИНТОНАЦИЈАТА ВО СОВРЕМЕНИОТ МАКЕДОНСКИ ЈАЗИК	59
Татјана Гочкова-Стојановска, Елизабета Бандиловска	
МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК КАКО НЕМАЈЧИН И СТЕПЕНОТ НА УСВОЕНОСТ НА ЈАЗИЧНИТЕ ЗНАЕЊА	71
Марија Гркова	
УСВОЕНОСТА НА ГЛАГОЛСКИОТ СИСТЕМ ВО ПРЕДМЕТНАТА НАСТАВА (КАЈ УЧЕНИЦИТЕ ВО ШТИПСКО)	77
Сашка Грујовска-Миланова	
ЗА УПОТРЕБАТА НА ГЛАГОЛСКИТЕ ВРЕМИЊА ВО МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК ПРИ РАСКАЖУВАЊЕТО СО НОВИ...	93
Александра Ѓуркова	
МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК ВО ЈАВНАТА СФЕРА – ЈАЗИЧНИ И ИДЕНТИТЕТСКИ КРИЗИ ВО МАКЕДОНИЈА	103
Светлана Давкова-Ѓоргиева	
ОД ДИЈАЛЕКТНАТА ЛЕКСИКА ВО МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК	117

Јасминка Делова-Силјанова ФРАЗЕМИ СО КОМПОНЕНТА НОКОТ ВО МАКЕДОНСКИОТ И ВО ЧЕШКИОТ ЈАЗИК	125
Кристина Димовска ПРЕДИЗВИЦИТЕ НА ПРЕВЕДУВАЊЕТО „ПОМОРЈАНСКА“ ТЕРМИНОЛОГИЈА НА МАКЕДОНСКИ ЈАЗИК ...	131
Васил Дрвошанов ИМЕНУВАЊАТА НА <i>БАЧИЛОТО</i> ВО МАКЕДОНСКИТЕ ГОВОРИ.....	141
Виолета Јанушева МНОЖИНАТА НА ИМЕНКИТЕ ШТО СЕ УПОТРЕБУВААТ САМО ВО ЕДНИНА ВО МАКЕДОНСКИОТ СТАНДАРДЕН ЈАЗИК.....	149
Елена Јованова-Грујовска, Елизабета Кузмановска МЕСТОТО НА ЕКСПРЕСИВНАТА ЛЕКСИКА ВО ИНФОРМАТИВНИТЕ ЕМИСИИ НА ЕЛЕКТРОНСКИТЕ МЕДИУМИ	161
Надежда Јовић ЛЕКСИЧКИ СЛОЈЕВИ У <i>ХИЛАНДАРСКОМ МЕДИЦИНСКОМ</i> <i>КОДЕКСУ</i> (ПРЕПИС XVI ВЕК)	167
Мери Јосифовска СОПСТВЕНИТЕ ИМИЊА ВО РОМАНОТ ЗА ДЕЦА „ГОЛЕМИ И МАЛИ“ ОД БОШКО СМАКОСКИ.....	177
Бобан Карапејовски, Марија Пандева ДИРЕКТНОТО КАЖУВАЊЕ СО МИНАТО НЕОПРЕДЕЛЕНО ВРЕМЕ (врз материјали од творештвото на Блаже Конески)	183
Масіеј Кавка КОНЦЕПТОТ <i>ТАТКОВИНА</i> ВО МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК.....	193
Јана Кузманова ПРЕТСТАВУВАЊЕ НА ГРАМАТИЧКИТЕ КОНСТРУКЦИИ НА МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК ПРЕКУ КОНТЕКСТНО-СЛОБОДНИ ГРАМАТИКИ И ПРИМЕНИ.....	199
Лилјана Макаријоска, Бисера Павлеска-Георгиевска ЛЕКСИЧКАТА СИНОНИМИЈА ВО СРЕДНОВЕКОВНИТЕ МОЛИТВЕНИЦИ	207

Лилјана Макаријоска, Мери Цубалевска ЛЕКСИКАТА ВО ТВОРЕШТВОТО НА ИВАН ЧАПОВСКИ	223
Јордана Марковиќ НОМИНАЦИЈА УЧЕСНИКА У СВАДБЕНИМ ОБИЧАЈИМА У СРПСКОМ И МАКЕДОНСКОМ ЈЕЗИКУ	235
Наташа Миланов О ПОЛИСЕМИЧНИМ ГЛАГОЛИМА КОЈИМА СЕ ПРИМАРНО ОЗНАЧАВА ПЕРЦЕПЦИЈА У СРПСКОМ ЈЕЗИКУ – СТАЊЕ У ДЕСКРИПТИВНОМ РЕЧНИКУ И САВРЕМЕНОМ ЈЕЗИКУ	253
Емил Ниами ТИ VS. ВИЕ – ЕТИКЕЦИЈАТА ПРИ КОМУНИКАЦИЈАТА ВО СОВРЕМЕНОТО МАКЕДОНСКО ОПШТЕСТВО	263
Билјана Никовска МАКЕДОНСКИОТ ПРЕВОД НА ИМИЊАТА НА ЛИКОВИТЕ НА БИАТРИКС ПОТЕР	269
Виолета Николовска ЈАЗИЧНА (НЕ)ПИСМЕНОСТ	279
Димитар Пандев ЈАЗИЧНИТЕ ЗАЛОЖБИ НА КОДИФИКАТОРИТЕ НА МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК	289
Искра Пановска-Димкова АКЦЕНТСКИТЕ ЦЕЛОСТИ ОД ДВА ПОЛНОЗНАЧНИ ЗБОРА ВО МАКЕДОНСКИОТ ЛИТЕРАТУРЕН ЈАЗИК.....	303
Катерина Петровска-Кузманова ЗАСТАПЕНОСТА НА ИСТРАЖУВАЊАТА ЗА ЈАЗИКОТ ВО СПИСАНИЕТО „МАКЕДОНСКИ ФОЛКЛОР“	313
Снежана Петрова-Џамбазова КАТЕГОРИЈАТА ВИД ВО МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК И СОВРЕМЕНАТА УПОТРЕБА НА ВИДСКИТЕ ПАРОВИ ВО МЕДИУМИТЕ.....	325

Милица Стојановић СЕМАНТИКА ГЛАГОЛА СА ПОЧЕТНИМ МОРФЕМСКИМ СЕГМЕНТОМ <i>ОБЕЗ-</i> У СРПСКОМ ЈЕЗИКУ	331
Вера Стојчевска-Антиќ СЛОВЕНСКОТО РАКОПИСНО НАСЛЕДСТВО ОДРАЗЕНО ВО ПОВЕЌЕ РАЗНОРОДНИ ТЕКСТОВИ	343
Лидија Тантуровска НЕШТО ЗА НАСТАВНАТА ПРОГРАМА ПО ПРЕДМЕТОТ МАКЕДОНСКИ ЈАЗИК ЗА УЧЕНИЦИТЕ ОД ДРУГИТЕ ЗАЕДНИЦИ (ВО ОСНОВНОТО ОБРАЗОВАНИЕ) – размислувања и предлози	351
Ленка Татаровска СУШТИНАТА НА ЈАЗИКОТ ВО СВЕТОТ НА МАРКО ЦЕПЕНКОВ	357
Марија Томанова ЗНАЧАЈ МАКЕДОНСКОГ ЈЕЗИКА У 21. ВЕКУ (Измеѓу чекића и наковња)	365
Alen Kalajdžija BOSANSKE BLASFEMIČNE RIJEČI I IZRAZI PREMA RAZUMIJEVANJU ABDULVEHABA ŽEPČEVIJE ILHAMIJE U DJELU <i>TUHFETUL-MUSALLIN</i> <i>VE ZUBDETUL-HAŠ'IN</i>	375
Tomislav Longinović JEZIK I NACIJA: OD IDENTITETA DO APSURDA	385
Maria Stryszewska PRZYMIOTNIKI OD NAZW BOTANICZNYCH W JĘZYKU POLSKIM, MACEDOŃSKIM I ROSYJSKIM	389

Наташа МИЛАНОВ
Институт за српски језик САНУ**
Београд

О ПОЛИСЕМИЧНИМ ГЛАГОЛИМА КОЈИМА СЕ ПРИМАРНО ОЗНАЧАВА ПЕРЦЕПЦИЈА У СРПСКОМ ЈЕЗИКУ – СТАЊЕ У ДЕСКРИПТИВНОМ РЕЧНИКУ И САВРЕМЕНОМ ЈЕЗИКУ

Апстракт: Во овој труд е направена анализа на глаголите од семантичкото поле за перцепција во српскиот литературен јазик. За целите на истражувањето, од речникот на српски литературен јазик, ги издвоивме лексимите кои имаат најмалку пет значења, на кои примарното значење им е сетилната перцепција. Една од целите ќе биде да се утврди дали состојбата во речникот одговара со состојбата на современиот јазик, што ќе се провери со прегледување на одбраните фреквенциски речници со корпусот на современиот српски јазик.

Клучни зборови: глаголи за перцепција, полисемија, српски, значење на лексемата, фреквенција.

0. Перцепција подразумева поимање стварности на основу чулних утисака, опажаја – сам процес примања чулних надражаја из спољног света, као и резултат тог процеса, односно стварање психичких представа о предметима и нивовим особинама добијених посредством чулних надражаја. Способност визуелног опажања природно је урођена људима, а чула представљају посредника измеѓу човека и спољног света. Уз помоћ својих перцептивних способности човек осмишљава стварност, стиче знања, планира своје активности итд. И лексеме којима се означавала перцепција представљају веома битан лексички слој јер се односе на човеку важне појаве из сфере менталних активности.

1.1. Под полисемичним глаголима перцепције (даље: ГП) у раду ћемо подразумевати лексеме којима се у примарном значењу именују радње примања

** Рад је настао у оквиру пројекта 178009 *Лингвистичка истраживања савременог српског књижевног језика и израда Речника српскохрватског књижевног и народног језика САНУ*, који у потпуности финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

чулних утисака. Овде се убрајају глаголи вида, слуха, мириса, укуса и осета, тј. глаголи физичке перцепције, чије се основне семантичке реализације могу објединити примитивом 'перципирати' (в. Апресјан 1995: 355).

1.2. Како бисмо утврдили степен семантичке разуђености ГП, из *Речника српскохрватског књижевног језика* (даље: РМС) издвојили смо лексеме које имају барем пет значења или семантичких нијанси (у збир од пет уврштена су значења (обележена бројевима) и подзначења (обележена словима)), а које у примарном семантичком садржају имају архисему 'перципирати'. На пример значења глагола *чуи́ти* дата дефиницијама **1. а.** „опазити, опажати слухом, примити, примати звукове чулом слуха“, **б.** „моћи опажати звукове, имати дар, способност слуха“, **в.** „(по)слушати до краја, (са)слушати“ рачунали смо као три значења. Приликом утврђивања овог броја нисмо узимали у обзир именичке синтагме, фразеологизме и друге вишелексемске спојеве који се у речнику обрађују у делу речничког чланка обележеном као Изр. (израз) и који тек у одговарајућим конструкцијама имају одређено значење. Овим начином селекције грађе нашли смо да се у РМС са девет полисемичних глагола примарно описује перцепција. То су следеће лексеме: *видеи́ти* (се), *гледаи́ти* (се), *мирисаи́ти*, *огледаи́ти* (се), *огледаи́ти* (се), *осеи́ти* (се), *осећаи́ти* (се), *слушаи́ти* (се), *чуи́ти* (се).

1.3. Да бисмо стекли увид у статус издвојених ГП у савременом српском језику – у њихову фреквенцију, тј. актуелност, проверили смо све лексеме у неколико репрезентативних контролних извора – *Фреквенцијском речнику савременог српског језика* (Костић 1999, Костић 2001) (даље: ФРЂК), *Фреквенцијском речнику савременог српског језика – йолазне основе новије српске йрозе* из 2004. године (даље: ФРССЈ), аутора Смилке и Драгољуба Васића, као и у анотираном *Корпусу савременог српског језика* (даље: Корпус). Пошли смо од претпоставке да ће глаголи који имају велики број значења имати и високу фреквенцију у савременим писаним текстовима, односно да полисемичност лексеме прати и њена фреквентност. Такође, да бисмо установили да ли стање у речнику српског језика када су у питању базични ГП одговара стању у речницима других словенских језика, проверили смо број њихових значења и у завршеним дескриптивним речницима који су нам били доступни (руском, македонском, пољском).

2. Осврнућемо се најпре на парадигму перцептивних глагола дату у лингвистичкој литератури. Наиме, према Ј. Апресјану, у семантичкој парадигми перцептивних глагола заступљена су по три глагола за свако чуло, односно укупно 15 глаголских лексема (1995: 357–358). За српски језик, парадигма коју предлаже Апресјан изгледала би овако: *видеи́ти* – бити виђен (од некога) – *гледаи́ти*; *чуи́ти* – бити чут (од некога) – *слушаи́ти*; *мирисаи́ти* (осећати мирис – запахнути мирисом – помирисати); осећати укус – бити укусан – *йробаи́ти*; *осеи́ти* – изазвати осет – *додириваи́ти* (в. Ристић 2012: 121). Наведена парадигма показује да не постоји посебан глагол за сваки члан низа, већ се на „празним“ местима користе описне конструкције. Шведски лингвиста О. Виберг (1993) дао је хијерархију за глаголе перцепције, а, према њој, глаголи по доминантности иду следећим редоследом: *видеи́ти* > *чуи́ти* > *осеи́ти* > *додир* >

осеїїїїи укус, *мирис*, из чега уочавамо да је вид доминантно чуло. Овај аутор наводи да уколико неки језик има само један глагол перцепције, његово основно значење је „видети”, ако има два глагола перцепције, њихова основна значења биће „видети” и „чути”.¹ Такође наглашава и да је у семантичком пољу перцепције најмање обележен глагол *видеїи* (Виберг 1993: 350), тј. да је семантички најнеутралнија лексема.

3.1. Наш циљ у овом раду био је да утврдимо да ли базични глаголи којима се у РМС примарно означава перцепција имају и развијену полисемантичку структуру, јер, како наводи Ј. Апријан, глаголи перцепције представљају добро организован систем који „пружа могућност приказивања унутрашњих веза између начина концептуализације стварности и лексикографског типа” (Апријан 1995: 356). Након увида у инвентар перцептивних глагола у РМС, установили смо да је у овом речнику забележено свега девет полисемичних глагола којима се примарно означава перцепција (в. Табелу 1).²

Табела 1: Листа семантички најбогатијих ГП

Р. бр.	Лексема	Бр. значења (неповратна + повратна форма)	Опште значење
1.	<i>видеїи (се)</i>	24 (16+8)	вид
2.	<i>гледаїи (се)</i>	20 (14+6)	вид
3.	<i>чуїи (се)</i>	14 (8+6)	слух
4.	<i>осеїїїїи (се)</i>	13 (8+5)	примање утисака уопште
5.	<i>осећаїи (се)</i>	6 (4+2)	примање утисака уопште
6.	<i>мирисаїи</i>	6	мирис

¹ О важности категорије чулне перцепције говори и чињеница да су примитиви *осећаїи*, *видеїи*, *чуїи*, *додирнуїи* уврштени на списак семантичких примитива који је успоставила А. Вјежбицка (в. Годард–Вјежбицка 2014: 12). Примитиви представљају основне, базичне појмове преко којих се могу дефинисати сви други појмови, који су заједнички свим језицима и који чине природни семантички метајезик, а, како запажамо, на наведеном списку су готово сви базични глаголи са значењем примања чулних утисака.

² У нашем истраживању полисемије у Речнику САНУ установили смо да се изразито полисемичним лексемама првенствено означавају конкретне динамичне активности у којима суделује човек или које су видљиве његовом оку, што је у складу и са добијеним налазом о ГП на грађи из РМС – сфера менталног се чешће описује преко сфере конкретног, отуда је и мали број изразито полисемичних глагола којима се примарно описује радња из сфере перцепције као дела менталних активности (в. Миланов 2017: 508–509).

Р. бр.	Лексема	Бр. значења (неповратна + повратна форма)	Опште значење
7.	<i>слушајџи (се)</i>	6 (5+1)	слух
8.	<i>о̀гледајџи (се)</i>	6 (2+4)	вид
9.	<i>о̀гледајџи (се)</i>	5 (3+2)	вид

3.2. Једна напомена. У табели је наведен број значења основне и рефлексивне форме глагола, које заједно чине збир значења ГП и заједнички доприносе полисемичности анализираних глагола. У дескриптивним реченицама српског језика пракса је да се обе форме глагола обрађују под једном одредницом, те ћемо овде дати неке напомене о семантици рефлексивне форме глагола који у примарном, нереклексивном облику означавају примање утисака посредством чула. На основу дефиниција ових глагола уочили смо да од свих полисемичних ГП четири у рефлексивној форми означавају неку другу појаву: глагол *о̀гледајџи се* означава динамичну активност, физичко деловање (Прва пролетерска дивизија ... *о̀гледала се* већ код Ситнице и Јајца), док глаголи *осејџи се*, *осећајџи се*, *слушајџи се* означавају менталне појаве – психичко стање, прожетост неким осећањем, уверењем, идејом, свест о нечему и сл. (Оживи наша земља и сама *се осејџи* јаком; Децо моја, *слушајџе се*, претрпите једно друго). Они глаголи који и у повратној форми припадају ГП најчешће представљају праве повратне глаголе јер се повратна речца може заменити заменицом *себе* (нпр. *гледајџи/видејџи/о̀гледајџи себе* у огледалу).

3.3. Редослед глагола наведених у табели, као и број њихових значења указују на то да се од свих изразито полисемичних глагола перцепције богатством значења одликују они којима се примарно означава визуелна перцепција, који су и најбројнији, а да је мало лексема које у примарном значењу именују радње примања утисака осталим чулима – слухом, мирисом и укусом. Такође, уочавамо да су глаголи који уопштено означавају примање утисака путем чула (какви су глаголи *осејџи се*, *осећајџи се*) семантички мање разуђени од глагола који описују примање утиска путем неког конкретног чула.

4.1. Већ смо истакли да се у лингвистичкој литератури говори о доминацији глагола визуелне перцепције у односу на глаголе перцепције осталим чулима (у радовима Д. Апријана, О. Виберга, Е. Свитсер, Е. Падучеве, С. Ристић итд.), а тај закључак потврђује и наше истраживање. Разлог за доминантност глагола визуелне перцепције произилази из важности вида за човеково поимање света, из чињенице да се менталне, интелектуалне појаве најчешће описују глаголима вида.

4.2. Бројни истраживачи сматрају да је, према обиму информација које човек стиче путем чула, најважнији вид, потом следи слух, па мирис, укус и

додир, мада међу последња три чула нема тако јасне хијерархије као међу прва два (в. Апресјан 1995: 363).³ С. Улман је нашао да око 80% опажајних метафоричких преноса произлазе из нижих нивоа у перцептивној хијерархији (мирис, укус, додир) (Улман, према Апресјан 1995: 363).⁴ Дакле, и наша грађа добијена екскерпцијом РМС и досадашња истраживања о овој теми показују да су глаголи визуелне перцепције доминатна група перцептивних глагола.

5.1. Рећи ћемо нешто о семантички најбогатијим и најфреквентнијим ГП, а то су глаголи визуелне перцепције. Глагол *видејџи* (*се*) је, поред глагола *гледајџи* (*се*), главни представник лексичко-семантичке групе глагола визуелне перцепције у српском језику. Ова два глагола, иако из исте сфере, имају различиту употребну вредност – различито се реализују у погледу агентивности и волунтативности (исп. Лич 2004: 30–31; Виберг 2008: 124)⁵. Глагол *видејџи* у основном значењу не укључује намеру и активно учествовање агенса, док је код глагола *гледајџи* обавезно лично учешће агенса – нешто се може видети случајно, а гледати се може свесно и са неком намером.

5.2. О семантичко-синтаксичким обележјима глагола *гледајџи* и *видејџи* у српском језику писала је С. Ристић (2012: 121–131) и установила да је двовидски глагол *видејџи* типични представник класе глагола визуелне перцепције, да су у неким ситуацијама ова два глагола заменива, као и да се на основу њих може претпоставити исти пут семантичко-синтаксичког развоја за све глаголе визуелне перцепције.

5.3. Прегледом полисемантичких структура глагола *видејџи* и *гледајџи* запазили смо да се у секундарним значењима ових глагола ређе именује примање утисака путем чула вида, а много чешће интелектуалне радње и стања.⁶ Овим глаголом се и секундарно означавају менталне, интелектуалне

³ О хијерархијском статусу лексема визуелне перцепције говоре и резултати Р. Драгићевић, која је у истраживању синестезије у српском језику запазила да се именице из сфере вида најређе допуњују придевима из домена других чула и њима се најчешће описује већина других особина и релација (2007: 158).

⁴ То је директно повезано са антропоцентричношћу језика – човек разликује више визуелних и слуховних представа него било које друго живо биће. Насупрот томе, чуло мириса му је много мање развијено, него нпр. код паса, који разликују преко 300.000 мириса (в. Апресјан 1995: 363).

⁵ Иста паралела може се успоставити и код глагола звучне перцепције: *чујџи* и *слушајџи*, док глагол *мирисајџи* нема опозита, пошто *мирисајџи* може значити и „осетити мирис” и „помирисати” (исп. Стаменковић 2009: 70). Међутим, иако глагол *мирисајџи* има двозначну примарну семантику и нема неизведени глагол с којим би се допуњавао, на листи изузетно полисемичних ГП нашао се на дну табеле, што можда има везе са чињеницом да се комуникација међу људима не може реализовати путем чула мириса (за разлику од вида, слуха и додира), те да се мирисањем не може произвести нека динамична промена, а показало се да највише значења имају глаголи којима се примарно означава нека динамична активност којом се мења постојећа ситуација (уп. Миланов 2017: 510).

⁶ Како наводи Апресјан (1995: 364), сваки се телесни систем одражава, копира у одговарајући духовни систем и обрнуто. Тако у руском језику перцепцији одговарају интелектуална стања и активности, физиолошким стањима (потребама) – жеље, физиолошким реакцијама – емоције, физичким активностима – говор.

радње које се односе на значења запажања, расуђивања, пажње, контроле, наде, старања и сл. (исп. Ристић 2012: 125) (нпр. Зар *не видиш*е да морам?; Прочитај ми ово писмо да *видим* шта ми [господин капетан] поручује; Ми не *видимо* човека који би за такав рад имао више способности од њега; Деде, другови, да *видимо* шта ћемо; А још немам зимског капута, нит' *видим* кад ћу га стећи; Јеси ли ти находио у вашим књигама ... да дјевојка ваше вјере *гледа* Турчина? Пази господичиће ... Е баш не могу да их *гледам*; Омладина почиње стварније да *гледа* на ствари целог племена). Код свих секундарних значења подразумева се и визуелна перцепција која је директно или посредно уткана у њихову семантику.

5.4. Глагол *гледајџи* (*се*) нема према себи одговарајућег видског парњака са истим примарним значењем, већ се промена вида и указивање на перфективност врши префиксацијом, а велики број деривата видску разлику успоставља променом акцента (нпр. *загледајџи* (*се*)/*загледајџи* (*се*), *огледајџи* (*се*)/*огледајџи* (*се*), *прегледајџи* (*се*)/*прегледајџи* (*се*), *разгледајџи* (*се*)/*разгледајџи* (*се*), *погледајџи* (*се*)/*погледајџи* (*се*) итд.). Велики број префиксираних деривата указује на широку, недовољно одређену семантику глагола *гледајџи*, што је обележје свих семантички богатих лексема.

5.5. За доминантност глагола *видејџи* међу перцептивним глаголима О. Виберг (2001: 1307) налази неколико разлога: што је лексикализован као једноставан глагол у већини језика, затим има највећу текстуалну фреквенцију (у стандардним европским језицима), показује велику морфолошку и синтаксичку флексибилност, доминантан је у полисемији и има склоност да се једносмерно шири и на остала чула итд. Овај аутор напомиње да је глагол *see* базични глагол перцепције у енглеском језику, док глагол *se* у шведском језику представља доминантан глагол перцепције и када је у питању број реализованих значења, и када је у питању фреквенција (2008: 128). Е. Свитсер (1990) је у свом истраживању закључила да енглески глаголи који су у вези са чулом вида имају примат у односу на глаголе који се односе на остала чула, јер је основни пут сазнавања света управо путем вида. Такође, она истиче и склоност глагола визуелне перцепције ка апстрактним значењима (као што су знање, разумевање и сл.) истичући да се најпре путем вида прикупљају подаци из спољашњег света.

5.6. Запажања која се односе на поменуте глаголе визуелне перцепције потврђују чињеницу уобичајену у лингвистици да се глаголима вида најчешће описују мисаоне интелектуалне радње, као и да је интелектуална страна нашег живота повезана најчешће са визуелним опажањима (исп. Свитсер 1990: 34). И анализирана грађа потврђује да се стварност доживљава преко телесног искуства, а полисемични глаголи показују да примат у спознавању света има визуелно искуство.

6. О статусу најфреквентнијег ГП у савременом језику можемо се обавестити и увидом у вербалне асоцијације испитаника на овај глагол као стимулус. Тако је овај глагол у *Асоцијативном речнику српског језика* дат као стимулус у 1. лицу одричног облика презента, *не видим*. Одговори које су испитаници давали показују прототипичност примарног значења, примања

чулних утисака путем вида, о чему сведоче следеће реакције: *нишӣа, мрак, очи, слей̄, наочаре, слей̄ило, око, њама, вид, слей̄ац, слей̄оћа, у мраку* итд. Осим одговора који указују на физиолошки проблем човека, бројни су и они који вид схватају као везу са апстрактним појмовима, што показују реакције: *не видим будућностӣ, истӣину, смисао, њерсӣекџиву, безизлазно, душу, мржњу, немоћ, неодлучностӣ* итд. Поменути примери потврђују да је глагол *видетӣи* у савременом језику доминантан и када се описују друге менталне активности које су блиско повезане са визуелним опажањем.

7. Следеће питање које нас је интересовало било је да утврдимо статус ГП у савременом језику, провером њихове фреквенције у репрезентативним изворима – фреквенцијским речницима и у Корпусу (в. Табелу 2).

Табела 2: Фреквенција семантички најбогатијих ГП у савременим изворима

Лексема	ФРССЈ	ФРЂК	Корпус
<i>видетӣи (се)</i>	754	2.720	111.933
<i>гледа̄ӣи (се)</i>	358	1.781	30.050
<i>чӯӣи (се)</i>	345	1.555	32.324
<i>осе̄ӣӣӣи (се)</i>	126	277	11.422
<i>осећа̄ӣӣи (се)</i>	158	541	22.620
<i>слуша̄ӣӣи (се)</i>	226	718	11.611
<i>мириса̄ӣӣи</i>	20	395	1.570
<i>о̄гледа̄ӣӣи (се)</i>	0	1	1.866
<i>о̄л̄еда̄ӣӣи (се)</i>	9	106	

Број потврда у Корпусу и фреквенцијским речницима показује да стање у речнику прати стање у савременом језику, као и да је глагол *видетӣи* изразито доминантан ГП у савременом језику. Из табеле запажамо да су у свим изворима фреквентни општи глаголи који означавају перцепцију, док они са специфичнијом семантиком, коју прати и видско разликовање у акценту, имају мањи број потврда. Код таквих глагола је у неким случајевима дискутабилно и

одређивање лексеме пошто је у питању писани извор, те је и то могао бити један од разлога њихове ређе употребе.

8. Како бисмо стекли увид у полисемичност базичних глагола којима се примарно означава перцепција и у другим словенским језицима, проверили смо број њихових значења у доступним завршеним речницима. То су, за македонски језик, *Толковен речник на македонскиот јазик*, у издању Института за македонски језик; за руски језик, *Толковый словарь русского языка С. И. Ожегова и Н. Ю. Шведове*; за пољски језик *Wielki Słownik Języka Polskiego*, у издању Пољске академије наука. Резултате ћемо представити у Табели 3:

Табела 3: Однос броја значења ГП у одабраним речницима словенских језика

српски	македонски	руски	пољски
видети (се) 24	види (се) 15	смотреть(ся) 15	widzieć (się) 16
гледати (се) 20	гледа (се) 14	слушать(ся) 12	zobaczyć (się) 11
чути (се) 14	слуша(се) 11	видеть(ся) 6	śłuchać (się) 4
осетити (се) 13	слушне (се) 6	нюхать (3)	wąchać (się) 4
осећати (се) 6	чувствува (се) 6	слышать (3)	usłyszeć (się) 3
слушати 6	мириса 3	нюхнуть (1)	
мирисати 6	мирисне 1		

Добијени подаци показују да су глаголи којима се примарно означава вид доминанти у свим испитиваним језицима, те да је вид, и према овом критеријуму, доминантно чуло. Прва два глагола по броју значења на листи у готово свим језицима јесу они који у основном значењу именују пријем утисака путем чула вида. Овај налаз такође говори да се за велики број језика као универзалан може успоставити закључак да лексеме којима се описују појаве у вези са чулом вида представљају доминантне лексеме помоћу којих се описују појаве у вези са другим чулима и са стварношћу уопште.

9. Анализа је показала да се у српском језику, према подацима из речника књижевног језика, релативно малим бројем изразито полисемичних глагола примарно означава примање утисака посредством чула. На листи високо полисемичних ГП по броју значења доминанти су глаголи визуелне перцепције, што је у складу са резултатима досадашњих лингвистичких истраживања о овој теми. Фреквенција анализираних глагола у Корпусу и фреквенцијским речницима српског језика показује да стање у речнику прати

стање у савременом језику, као и да глагол *видети* представља доминантан ГП у савременом језику. Наше истраживање потврдило је у науци општепознату чињеницу да се стварност доживљава преко телесног искуства, а испитивани ГП, да још једном истакнемо, показују да примат у спознавању света има визуелно искуство.

Summary

The paper analyzes verbs from the descriptive dictionary of Serbian literary language which primarily refer to sensory perception. For the purpose of the research perceptual verbs with the archisema “to perceive” in their primary meaning, and with at least five meanings in their semantic structure, were extracted from the Matica Srpska Dictionary. The analysis showed that the dictionary data coincides with the situation in contemporary language and that *the sense of sight* is dominant when it comes to verbs of perception. Research has shown a universal conclusion across languages which tells us that lexemes describing phenomena related to the *sense of sight* are dominant lexemes, which are used for the description for other senses and reality in general.

Литература

Апресян Юрий Д. 1995. *Интегралное описанье языка и системная лексикография. Избранные труды*, том II. Москва: Языки русской культуры.

Драгићевић Рајна. 2007. *Лексикологија српског језика*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.

Миланов Наташа. 2017. *Полисемија српске лексике на корџусу Речника српскохрватског књижевног и народног језика САНУ*, необјављена докторска дисертација.

Ристић Стана. 2012. *О речима у српском језику (џворбени и лексикографско-лексиколошки аспекти)*. Београд: Институт за српски језик САНУ.

Стаменковић Душан. 2009. „Значење и метафоризација глагола звучне перцепције у енглеском језику: hear, listen, obey”. *Прилози проучавању језика* 40, Нови Сад: Одсек за српски језик и лингвистику Филозофског факултета Универзитета у Новом Саду, 65–77.

*

Goddard Cliff, Anna Wierzbicka. 2014. *Words and Meanings (Lexical Semantics across Domains, Languages, and Cultures)*, Oxford: University Press.

Ivić Milka. 2006. *Jezik o nama*. Beograd: Biblioteka XX vek. Knjižara Krug.

Leech Geoffrey. 2004. *Meaning and the English Verb*, 3rd ed. London – New York: Routledge.

Sweetser Eve. 1990. *From Etymology to Pragmatics*. Cambridge: Cambridge Studies in Linguistics.

Viberg Åke. 1993. „Crosslinguistic perspectives on lexical organization and lexical progression”, *Progression and regression in language*, Cambridge: Cambridge University Press, 340–385.

Viberg Åke. 2001. „Verbs of perception”, *Language typology and language universals. An international handbook*, Berlin – New York: Walter de Gruyter, 1294–1309.

Viberg Åke. 2008. „Swedish verbs of perception from a typological and contrastive perspective”, *Languages and Cultures in Contrast and Comparison*, Amsterdam – Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 123–172.

Извори

Васић Смиљка, Драгољуб Васић. *Фреквенцијски речник савременог српског језика* (полазне основе новије српске прозе). Београд: Институт за педагошка истраживања, 2004.

Костић Ђорђе. *Фреквенцијски речник савременог српског језика*. Београд: Институт за експерименталну фонетику и патологију говора и Лабораторија за експерименталну психологију, 1999.

Костић Ђорђе. *Корпус српског језика*. Београд: Институт за експерименталну фонетику и патологију говора и Лабораторија за експерименталну психологију, 2001.

Пипер Предраг, Рајна Драгићевић, Марија Стефановић. *Асоцијативни речник српског језика* (од стимулуса ка реакцији). Београд: Београдска књига – Филолошки факултет – Службени лист СЦГ, 2005.

Речник српскохрватског књижевног језика. Ред. Михаило Стевановић и др., I–VI. Нови Сад (I–III и Загреб): Матица српска (I–III и Матица хрватска), 1967–1976.

Толковен речник на македонскиот јазик. Ред. Кирил Конески, I–VI. Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, 2003–2014.

Толковий словарь русского языка. Ред. С. И. Ожегов, Н. Ю. Шведова. Москва: Издательство „Азъ“, 1992.

*

Korpus savremenog srpskog jezika, Математички факултет Универзитета у Београду, Београд. <http://www.korpus.matf.bg.ac.rs/>

Wielki Słownik Języka Polskiego. Instytut Języka Polskiego PAN. <https://www.wsjp.pl/>